

УДК 351.223.1:338.432

Б. М. Криворук,
пошукач, Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОЦЕСУ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

B. Krivorukov,
applicant, Bila Tserkva national agrarian University

THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FUNCTIONING FOR THE PROCESS OF QUALITY CONTROL OF AGRICULTURAL PRODUCTS: DOMESTIC REALITIES AND CHALLENGES OF TODAY

Вступ до СОТ відкрив Україні великі можливості щодо виходу на єдиний європейський ринок, але вони не можуть бути реалізовані й дотепер через невідповідність національної системи технічного регулювання тій, що запроваджена в Європейському Союзі. Водночас лише гармонізація інституціонально-правової бази розвитку національної економіки з європейською не спроможна вирішити проблему підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції і наданих послуг.

Встановлено, що складна ситуація щодо виробництва безпечної та якісної продукції склалася в агропродовольчому комплексі України пов'язана з тим, що її випуск великою мірою залежить від дотримання нормативних вимог виробниками аграрної сировини. Хоча в аграрному секторі налічується багато організаційно-правових форм господарювання, однак практично половина продукції виробляється в особистих селянських господарствах. Можливості останніх щодо запровадження інноваційних технологій її вирощування надзвичайно обмежені, а тому це породжує додаткові проблеми щодо дотримання вимог нормативних документів. Встановлено, що принаймні три типи стандартів повинні відігравати важливу роль у ланцюгу постачання для харчових продуктів високої цінності: первинні продуктові стандарти; стандарти упаковки та логістики; стандарти передачі інформації.

Accession to the WTO Ukraine has opened a great opportunity to enter the single European market, but they can't be implemented so far due to the inconsistency of the national system of technical regulation to that introduced in the European Union. At the same time, only harmonization of the institutional and legal framework development of the national economy with the European is not able to solve the problem of increase of competitiveness of produced goods and provided services.

It is established that a difficult situation for the production of safe and quality products developed in the agro-food sector of Ukraine is that its production heavily depends on compliance by the producers of agricultural raw materials. Although in the agricultural sector, there are many legal forms of economic activity, however, nearly half of products produced in personal peasant farms. The possibility of the latter in introducing innovative technologies of cultivation are extremely limited, and therefore, it creates additional problems in respect of compliance with regulatory requirements. It is established that the share of harmonized standards in relation to the dairy industry, which represents 41% of the total, which significantly exceeds the share of harmonized standards in the total array of standards for classification code 67, which is 25%. It is proved that the competitiveness of domestic agricultural products, raw materials and food necessitates a transition to international standards of food quality, which is in the list of mandatory requirements. It is believed that at least three types of standards should play an important role in the supply chain for food products of high value: the primary product standards; packaging and logistics; standards of information transmission.

Ключові слова: якість, стандартизація, гармонізація, сільськогосподарська продукція, продовольство.

Key words: quality, standardization, harmonization, agricultural products, food.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства зумовлює необхідність переходу на міжнародні стандарти якості харчових продуктів. Вважається, що принаймні три типи стандартів повинні відігравати важливу роль у ланцюзі постачання для харчових продуктів високої цінності: пер-

винні продуктові стандарти; стандарти упаковки та логістики; стандарти передачі інформації. Раніше створені стандарти УРС отримали розвиток в 1970—1980 рр. У 1990-ті роки виробники продовольства, оптові й роздрібні продавці розробили і впровадили стандарти електронного обміну даними.

Необхідність гармонізації вітчизняної сертифікації системи якості та безпеки агропродоволь-

Таблиця 1. Загальна кількість нормативних документів, чинних в Україні, за видами та класами, що відносяться до агропродовольчого комплексу, од.

Клас і галузь стандартизації за ДК 004:2008 «Український класифікатор нормативних документів»	Кількість чинних міжнародних (ISO) та європейських (EN) нормативних документів (НД)		Кількість вітчизняних і колишнього СРСР стандартів, чинних в Україні				Частка національних НД, гармонізованих із міжнародними та європейськими НД, %	
	загальна кількість	із них міжнародних (ISO)	всього:		із них гармонізовано	у т.ч. з міжнародними (ISO)	з міжнародними (ISO) та європейськими (EN)	у т.ч. з міжнародними (ISO)
			включаючи розроблені до 1992 р.	із них ДСТУ*				
65 Сільське господарство	829	507	1365	667	377	319	45,5	62,9
67 Харчова промисловість	1237	701	2285	1191	476	381	38,5	54,4
Разом по агропродовольчому комплексу (65+67)	2063	1208	3650	1858	853	700	41,3	57,9

Примітка. *ДСТУ (Державні стандарти України) — стандарти, розроблені відповідно до чинного законодавства України, що встановлюють для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості, розроблені на основі консенсусу та затверджені уповноваженим органом.

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

ства до міжнародних стандартів серії ISO 9000, у тому числі європейських, систем обов'язкового підтвердження відповідності, пояснюється прагненням до інтеграції нашої країни в європейську економіку. Цього вимагає також Угода про технічні бар'єри в торгівлі (його виконання обов'язково для вступу до СОТ) і чинна угода з ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням проблем контролю якістю діяльності аграрних підприємств присвячені праці відомих вітчизняних вчених: В.П. Галушка, О.Д. Гудзинського, Р.І. Буряк, Й.С. Завадського, І.Г. Венецького, А.М. Довжина, А. М. Должанського, П.Я. Калити, В.І. Кривощокова, В.О. Мозолюка, О.І. Момота, С.К. Фомічова, І.І. Чайки, М.І. Шаповала та багатьох інших. В їхніх публікаціях розкриті теоретик-методичні засади формування дієвих важелів системи контролю якості сільськогосподарської продукції та продовольства. Проте поза їх увагою залишились проблеми гармонізації законодавства щодо контролю якості сільськогосподарської продукції та продовольства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування системи контролю якості сільськогосподарської продукції та продовольства на основі адаптації вітчизняного законодавства до вимог європейських нормативно-правових актів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перехід на європейську модель технічного регулювання було започатковано наприкінці 90-х років минулого століття. У березні 1998 р. набула чинності Угода про партнерство і співробітницт-

во між Україною та ЄС і розпочалися роботи з гармонізації вітчизняної бази стандартів із міжнародними та європейськими нормативними документами.

На той час в Україні функціонувала база стандартів, розроблена ще за радянських часів. Роботи по перегляду вітчизняних стандартів та їх гармонізації з європейськими і міжнародними нормативними документами з різною активністю та результативністю, залежно від масштабів фінансування, проводилася включно по 2010 р., а пізніше, її було делеговано суб'єктам господарювання, яким нормативні документи необхідні для забезпечення ведення підприємницької діяльності (табл. 1).

Отже, починаючи з 2011 р. цілеспрямованої діяльності щодо перегляду застарілих вітчизняних стандартів та їх гармонізації з вимогами європейських і міжнародних документів, за винятком завершення розпочатих по окремих нормативних документах робіт, практично не велося.

Відомо, що система контролю продовольчої безпеки в Європі здійснюється згідно з Постановою (ЄС) № 178/2002 "Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення відповідних процедур у цій галузі", метою якої є досягнення високого рівня захисту інтересів споживачів. Документ ґрунтується на детальному аналізі ризиків, принципах повної відповідальності виробника, відстеження виробництва харчових продуктів на всіх стадіях виробництва, переробки та реалізації і впровадження НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points). Відповідно до положень цієї постанови було створено Європейський орган з безпеки харчових продуктів.

Аналізована нами міжнародна система передбачає ідентифікацію, оцінювання й управління чинниками, що негативно впливають на безпечність сільськогосподарської сировини та харчових продуктів [2].

Система НАССР акцентує увагу безпосередньо на процесному контролі параметрів здійснення технологічного процесу та оцінюванні сировини й матеріалів, що використовуються для виготовлення харчового продукту, а також впроваджує стратегію "від ферми до столу". Відповідно до ст. 20 Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів" особи, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів, повинні застосовувати санітарні заходи та належну практику виробництва, системи НАССР та/або інші системи забезпечення безпечності та якості під час виробництва й обігу харчових продуктів. На сьогодні через високу вартість лише 2% переробних підприємств змогли запровадити систему НАССР.

Серед ключових питань торговельної політики ЄС та України, одним із найважливіших є питання національних стандартів. За даними Державного комітету з питань технічного регулювання та захисту прав споживачів, станом на кінець 2012 р. близько 25% національних стандартів було гармонізовано зі стандартами ЄС та міжнародними стандартами. Проблемним є також впровадження санітарних і фітосанітарних стандартів, гармонізованих з нормами ЄС, адже значну кількість української продукції тваринництва не можна експортувати у країни ЄС через невідповідність стандартів.

Із переліку чинних в Україні стандартів 2105 одиниць це стандарти за класифікаційним кодом 67 (харчові продукти, методи контролю показників їх безпечності та якості, спеціалізоване технологічне обладнання). Із 190 стандартів за кодом 67.100 (молоко та молочні продукти) лише 77 чинних національних стандартів ДСТУ молочної галузі гармонізовані з міжнародними стандартами EN (Європейського комітету зі стандартизації), EEC (Європейської економічної комісії ООН), ISO (Міжнародної організації зі стандартизації та ін.). Таким чином, частка гармонізованих стандартів стосовно молочної галузі становить 41% від загальної кількості, що значно перевищує частку гармонізованих стандартів у загальному масиві стандартів за класифікаційним кодом 67, яка складає 25%.

Лише олієжирова галузь має 95% від загальної кількості гармонізованих до вимог ЄС національних стандартів. Майже четверті чинних стандартів харчової галузі становлять застрілі міждержавні стандарти ГОСТ, які потребують заміни сучасними національними стандартами ДСТУ, у тому числі гармонізованими з міжнародними стандартами.

Іншим інструментом контролю якості харчових продуктів є технічні умови. Часто виникають питання щодо невідповідності харчових продуктів вимогам якості вироблених згідно розроблених виробниками технічних умов. Такий підхід не є

виправданим, оскільки технічні умови повинні розроблятися для конкретизації, доповнення та підвищення вимог запроваджуваних стандартів. Отже, проблема криється не у концептуальній хибності технічних умов, як нормативного документа, а у порушеннях при їх розробленні й реєстрації, а також при контролюванні показників безпечності та якості харчової продукції, яку за ними виробляють. Загальна кількість чинних технічних умов на харчові продукти станом на 1 січня 2013 р. становила 10185 одиниць.

Державна програма стандартизації на 2006-2010 рр. не була виконана в повному обсязі, тому виникла низка проблем, які терміново слід розв'язати найближчим часом. Практично чверть органів з оцінки відповідності в Україні дотепер не акредитовані; гальмуються процеси формування органів державного ринкового нагляду за відсутності бюджетного фінансування їх діяльності, а також процеси формування законодавчої бази у сфері відповідальності за випуск неякісної харчової продукції (стосовно нагляду і контролю нехарчової продукції практично весь пакет законодавчих і нормативних актів прийнято); відсутні законодавчі акти щодо унормування використання харчових добавок та інших інгредієнтів із позначкою "Е", а також застосування генно-модифікованих організмів;

Вважається найбільш прийнятною законодавча система регулювання якості й безпечності харчових продуктів у Польщі, яка поєднала власні вимоги і вимоги ЄС. В Україні перехід на законодавчому рівні до норм ЄС може тривати до 10 років. Проте такий перехід має бути поступовим і спланованим на кожному рівні. Удосконалення законодавчої бази має ґрунтуватися на вітчизняних досягненнях з урахуванням досвіду системи контролю якості й безпечності в країнах ЄС. На сьогодні по ряду показників якості в Україні більш жорсткі вимоги ніж у країнах ЄС, що в першу чергу захистить вітчизняний ринок від насичення низькоякісної харчової продукції.

На часі в Україні постало питання законодавчого регулювання виробництва генетично модифікованої сільськогосподарської продукції. В Україні відсутній банк даних відповідних сортів і дозволу щодо вирощування цих культур. Так, у США в 2010 р. 95% площ посіву становили генетично модифіковані цукрові буряки. Через нерегульованість законодавчої системи прокуратура США вимагала зупинення вирощування даної культури [3].

За прогнозами фахівців, у результаті асоціації ЄС обсяги імпорту його харчової продукції в найближче десятиліття зросте на 4-8%. Це переважно імпорт напоїв, рослинних олій і жирів, м'ясних виробів, цукру. Основними видами продукції, які забезпечать збільшення обсягу експорту з України, залишаться зернові й олія, однак і тут можуть постати проблеми оскільки виробники олієжирової продукції протягом багатьох років стримували експорт насіння соняшнику, інвестуючи в його пере-

робку. В результаті отримали надлишок переробних потужностей і дефіцит насіння соняшнику. Вступивши до ЄС, ці виробники будуть змушені конкурувати за українське насіння з європейськими переробниками, оскільки 10%-не мито на насіння в найближчі 15 років знизиться до нуля [4].

Терміни адаптації українського законодавства до європейських стандартів не встановлені, а поки процес адаптації не відбудеться, Україна не зможе поставляти свої товари до ЄС. Отже, якщо Верховна Рада відкладатиме і далі прийняття деяких законопроектів, зокрема, стосовно безпеки харчових продуктів, це буде стримувати український експорт продовольства [5].

Основним актом *acquis* ЄС у сфері стандартизації є Регламент (ЄС) Європейського Парламенту і Ради ЄС від 25 жовтня 2012 р. № 1025/2012 про європейську стандартизацію. Окрім цього, Європейським Парламентом, Радою ЄС та Європейською Комісією прийнято низку актів політичного характеру, які спільно формують пакет документів щодо політики європейської стандартизації. До них належать Загальні настанови для співпраці між CEN, Cenelec, ETSI, Європейською Комісією та Європейською асоціацією вільної торгівлі (від 28 березня 2003 року). Директиви Нового підходу, директиви та регламенти стосовно вимог щодо екодизайну для виробів, пов'язаних з енергією, та деякі інші акти *acquis* ЄС містять положення щодо надання продукції, яка відповідає вимогам гармонізованих європейських стандартів, презумпції відповідності вимогам таких актів, що охоплені цими стандартами.

Регламент № 1025/2012 про європейську стандартизацію застосовується із 1 січня 2013 року та передбачає такі положення: Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС від 22 червня 1998 р. № 98/34/ЄС, що встановлює процедуру надання інформації у сфері технічних стандартів і регламентів, а також правил надання послуг в інформаційному суспільстві (у частині стандартів); Рішення Ради ЄС від 22 грудня 1986 р. № 87/95/ЄЕС про стандартизацію у сфері інформаційних технологій та телекомунікацій; Рішення Європейського Парламенту і Ради ЄС від 24 жовтня 2006 р. № 1673/2006/ЄС про фінансування європейської стандартизації.

Встановлено, що Регламент № 1025/2012 про європейську стандартизацію відсутній в переліку актів *acquis* ЄС, що містяться в проекті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, проте повинен частково та безпосередньо застосовуватися українським національним органом стандартизації на підставі його зобов'язання як афілійованого члена Європейського комітету із стандартизації (CEN) та Європейського комітету із стандартизації в електротехніці (Cenelec).

ВИСНОВКИ

Розвиток української системи стандартизації в контексті європейської інтеграції на нинішньому етапі процесу євроінтеграції передбачає: приведен-

ня української системи національної стандартизації у відповідність до вимог і правил, згідно з якими функціонують системи національної стандартизації держав — членів Європейського Союзу та Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), а саме: до Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі (у частині стандартів); документів міжнародних організацій стандартизації — Міжнародної організації стандартизації (ISO), Міжнародної електротехнічної комісії (IEC) та Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU); документів європейських організацій стандартизації — Європейського комітету із стандартизації (CEN), Європейського комітету із стандартизації в електротехніці (Cenelec) та Європейського інституту телекомунікаційних стандартів (ETSI); запровадження найкращих практик, які застосовуються у національній стандартизації держав — членів ЄС та ЄАВТ; прийняття європейських стандартів як національних стандартів України.

Література:

1. Водянка Л.Д. Перспективи впровадження системи HACCP у процесі виробництва харчової продукції / Л. Д. Водянка, Н.Я. Кутаренко // Регіональна економіка. — 2013. — № 1. — С. 185—194.
2. Голомша Н.Є. Економічна ефективність запровадження систем управління якістю в підприємстві / Н.Є. Голомша, Н.А. Шелест // Економіка АПК. — 2013. — № 2. — С. 71—76.
3. Жарков Я. Реалізація державної політики у сфері управління якістю та екологічного управління / Я. Жарков // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 1. — С. 51—53.
4. Літинська В. Досвід з контролю якості та безпеки харчових продуктів / В. Літинська, О. Дуліна // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 4. — С. 59—63.
5. Беженар І.М. Формування продовольчих брендів на основі регіональних продуктів / І.М. Беженар // Вісник аграрної науки. — 2013. — № 11. — С. 66—68.

References:

1. Vodianka, L.D. (2013), "Prospects for the introduction of HACCP system in the production of food", *Regional'na ekonomika*, vol. 1, pp. 185—194.
 2. Holomsha, N.Ye. (2013), "Cost-effectiveness of implementing quality management systems in the enterprise", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 71—76.
 3. Zharkov, Ya. (2007), "Implementation of state policy in the field of quality management and environmental management", *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist'*, vol. 1, pp. 51—53.
 4. Lityns'ka, V. (2008), "Experience with the quality control and safety of foodstuffs", *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist'*, vol. 4, pp. 59—63.
 5. Bezhenar, I.M. (2013), "Formation food brands based on regional products", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 11, pp. 66—68.
- Стаття надійшла до редакції 09.11.2016 р.*